

LUCY SMITH
PETER LØDRUP

Barn og foreldre

7. utgave

Lucy Smith Peter Lødrup

Barn og foreldre

Forholdet mellom barn og foreldre
etter barneloven av 1981 med senere endringer

7. utgave

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2006
7. utgave, 2. opplag 2007

ISBN 978-82-05-48788-8

Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen
Sats: Type-it AS
Brødtekst: Minion 10,5/15 pkt

Alle henvendelser om boken kan rettes til
Gyldendal Akademisk
Postboks 6730 St. Olavs plass
0130 Oslo
www.gyldendal.no/akademisk
akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

Første utgave av denne boken tok sikte på å erstatte kapittel IV i *Arnholm og Lødrup: Familieretten* (2. utg. 1979) som pensum til 1. avdeling av juridisk embetseksamen. Bakgrunnen for endringene var den nye lov om barn og foreldre (barneloven) av 8. april 1981 nr. 7. Det lå i bokens målsetting at det særlig var de privatrettslige regler som ville bli behandlet. De mange prosessuelle bestemmelser i barneloven ble bare berørt hvor de hadde betydning for forståelsen av de materielle spørsmål.

De senere utgaver av boken, også denne, har fulgt disse målsettinger og holdt seg innenfor lærebokens ramme. Her må vi imidlertid ta ett forbehold: De materielle vilkår for å avsi dom for farskap hvor det ikke foreligger en DNA-analyse, har nå mistet meget av sin praktiske betydning. At vi likevel har tatt med fremstillingen av disse reglene, jf. § 4 III, er fordi de fortsatt kan bli aktuelle. En henvisning til at reglene er fremstillet i tidligere utgaver, ville etter vårt syn vært lite brukervennlig.

Sjette utgave ble utsolgt raskere enn forventet. Da det i løpet av de siste to årene er kommet en rekke endringer i barneloven, ny lov om innkreving av bidrag og flere prinsipielle rettsavgjørelser, ble revisjonen såpass omfattende at en ny utgave ble nødvendig – et nytt opplag av sjette utgave ville under disse omstendigheter ikke vært hensiktsmessig. Vi har innarbeidet lov om mekling og rettergang 17. juni 2005 nr. 90 (tvisteloven), som ventes å tre i kraft i 1. januar 2008, og de endringer som ved ikrafttredelsesproposisjonen er foreslått i bl.a. barneloven. Henvisninger til de tilsvarende bestemmelsene i tvistemålsloven er satt i parentes. Vi har derfor – naturlig nok – lagt til grunn den endrede terminolo-

logi som tvisteloven bygger på, hvor «gjenopptagelse» er blitt til «gjenåpning», «nedstamningssak» til «slektskapssak» osv. Da en åttende utgave av denne boken ligger langt frem i tiden, har vi funnet dette mest leservennlig, selv om det mot formodning skulle skje enkelte endringer i Stortinget.

Seksjonsleder Margurethe Stenersen ved Rettsmedisinsk Institutt har yttet god hjelp i forbindelse med fremstillingen av DNA-analysene og farskapsspørsmålene ellers. Avdelingsdirektør Tove Friisø har kontrollert fremstillingen av underholdsplikten. Bjørg Karin Bachke og Sigrid Christensen har bistått med manusbearbeidelse. Vi takker for utmerket hjelp.

Institutt for privatrett, mai 2006

Lucy Smith Peter Lødrup

Forkortelser mv.

Litteratur

- Agell, Singer og Lødrup*: Anders Agell, Anna Singer og Peter Lødrup, Nordisk børneret I, Nord 2003: 4.
- Arnholm*: Carl Jacob Arnholm og Peter Lødrup, Familieretten (2. utg. 1979).
- Backer*: Inge Lorange Backer, Barneloven. Kommentartutgave (1982).
- Bratholm*: Anders Bratholm, Strafferett og samfunn, Alminnelig del (1980).
- Bratholm/Matningsdal*: Anders Bratholm og Magnus Matningsdal (red), Straffeloven med kommentarer, anden del; Forbrydelser, 1997.
- Danielsen*: Svend Danielsen, Nordisk børneret II, Nord 2003: 14.
- Eckhoff*: Torstein Eckhoff, Farskap til barn som er født eller konsipert under ekteskap, TfR 1947 s. 361 flg.
- Fougner*: Jan Fougner, Omsorgsovertakelse etter barnevernloven, Oslo 1989.
- Haugli*: Trude Haugli, Samværsrett i barnevernsaker, 2. utg. 2000.
- Hellum, Syse og Aasen (red.)*, Anne Hellum, Aslak Syse og Henriette Sinding Aasen (red.), Menneske, natur, fødselsteknologi – Verdivalg og rettslig regulering, 1990.
- Jensen*: An-Magritt Jensen, Det vaklende farskapet – Barns familier etter samlivsbrudd, NIBR- rapport 1992: 9.
- Kjønstad*: Asbjørn Kjønstad, Velferdsrett I, 2. utg. 2001.
- Kvisberg*: Torunn E. Kvisberg, Internasjonal barnebortføring, Oslo 1994.
- Lødrup*: Peter Lødrup, Farskap og morskap, i Børneret I, Nord 2003: 4, København 2004.
- Lødrup FAB 2003*: Peter Lødrup, Farskapsrevolusjonen, FAB 2003 s. 83 flg.

- Matheson:* Vilhelm Matheson, Om barns plikter og rettigheter i forhold til skolen, Nordisk Gjenklang, Festskrift til Carl Jacob Arnholm, Oslo 1969.
- Prydz:* Hans Prydz (red.), Genteknologi og samfunn. Oslo 1992.
- Ryrstedt:* Eva Ryrstedt, Konsensus – förutsättning eller belastning för gemensamt föräldraansvar?, Lund 2002.
- Saldeen:* Åke Saldeen, Barn och föräldrar, 4. oppl., Uppsala 2001.
- Sandberg:* Kirsten Sandberg, Tilbakeføring av barn etter omsorgsovertakelse, Oslo 2003.
- Sandberg:* Kirsten Sandberg, Barnets beste, Oslo 1990.
- Schiratzki:* Johanna Schiratzki, Barnrättens grunder, Lund 2003.
- Skjørten:* Kristin Skjørten, Samlivsbrudd og barnefordeling, Oslo 2005.
- Smith:* Lucy Smith, Barnefordeling og foreldremyndighet, Oslo 1980.
- Singer:* Anna Singer, Föräldraskap i rätlig belysning, Uppsala 2000.
- Stenwig og Tjomsland:* Elisabeth Stenwig og Steinar Tjomsland, Rettspraksis om barnevern i Steinar Tjomsland (red): Barnevern og omsorgsovertakelse. 2. utg. Oslo 2003.
- Aasen:* Henriette Sinding Aasen, Pasienters rett til selvbestemmelse ved medisinsk behandling, Bergen 2000.

Lovforarbeider m.m.

- Utvalget, Utvalg (Barnelovutvalget) oppnevnt ved kgl. res. 21. mars 1975, og som avga sin innstilling i september 1977, NOU 1977: 35.
- NOU 1998: 17, Barnefordelingssaker – avgjørelsesorgan, saksbehandlingsregler og delt bosted.
- NOU 1999: 25, Samboere og samfunnet.
- Innst. 80/81 – Innstilling fra justiskomiteen om lov om barn og foreldre (barnelova),
- Innst. O. (1980–81) nr. 30.
- Innst. 88/89 – Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i lov av 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova) (underholdsbidrag, samværsrett mv.), Innst. O. nr. 23.

Innst. 96/97 – Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i lov av 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova), Innst. O. Nr. 100.

Innst. 04/05 – Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om lov om endringer i barnelova mv. (felles foreldreansvar for samboende foreldre), Innst. O. nr. 84 (2004–2005).

prp. 60 – Ot.prp. nr. 60 (1988–89), Om lov om sosiale tjenester mv. (sosialloven).

prp. 62 – Ot.prp. nr. 62 (1979–80) Om lov om barn og foreldre (barneloven).

prp. 8 – Ot.prp. nr. 8 (1986–87) Om lov om endring i barneloven § 30 (vold og annen mishandling av barn).

prp. 44 – Ot.prp. nr. 44 (1987–88) Om lov om endringer i barneloven (underholdsbidrag, samværsrett mv.).

prp. 44 bvl. – Ot.prp. nr. 44 (1991–92) Om lov om barneverntjenester.

prp. 36 – Ot.prp. nr. 36 (1991–92) Om lov om endringer i barneloven, bidragsinnkrevsloven og enkelte andre lover (overføring av bidragsarbeidet til trygdeetaten).

prp. 56 – Ot.prp. nr. 56 (1996–97) Om lov om endringer i lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barnelova).

prp. 43 – Ot.prp. nr. 43 (2000–2001) Om lov om endringer i barnelova, forskotteringsloven og i enkelte andre lover (nye regler for beregning av barnebidrag m.m.).

prp. 93 – Ot.prp. nr. 93 (2001–2002) Om lov om endringer i lov 8. april om barn og foreldre (fastsettelse og endring av farskap).

prp. 29 – Ot.prp. nr. 29 (2002–2003) Om lov om endringer i barneloven mv. (nye saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene mv.).

prp. 45 – Ot.prp. nr. 45 (2002–2003) Om lov om endring i menneskerettsloven (innarbeiding av barnekonvensjonen i norsk lov).

prp. 64 – Ot.prp. nr. 64 (2002–2003) Om lov om medisinsk bruk av bioteknologi (bioteknologiloven).

prp. 103 el. – Ot.prp. nr. 103 (2002–2003) Om lov om endringer i lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap (ekteskapslova) m.m.

prp. 82 – Ot.prp. nr. 82 (2003–2004) Om lov om endringer i barneloven (felles foreldreansvar for samboende foreldre).

prp. 74 – Ot.prp. nr. 74 (2005–2006) Om lov om endringer i tvisteloven
(endringeri straffeprosessloven og andre lover).

prp. 103 bl. – Ot.prp. nr. 103 (2004–2005) Om lov om endringer i barnelova mv.
(omfang av samvær, styrking av meklingsordningen, tiltak for å beskytte barn
mot overgrep, foreldreansvar ved dødsfall, tilbakebetaling av barnebidrag
mv.), jf. Ot.prp. nr. 11 (2005–2006).

Tidsskrifter

FAB, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål

JT, Juridiskt Tidsskrift

LoR, Lov og Rett

NJA, Svensk Juristtidning

RG, Rettens Gang

Rt., Norsk Retstidende

TfR, Tidsskrift for Rettsvitenskap

Lover

al. – lov om arv 3. mars 1972 nr. 5.

adl. – lov om adopsjon 28. februar 1986 nr. 8.

biotekl. – lov om humanmedisinsk bruk av bioteknologi 5. desember 2003
nr. 100.

bl. – lov om barn og foreldre 8. april 1981 nr. 7. bie.

bie – lov om born i ekteskap 21. desember 1956 nr. 9 (opphevet)

bue – lov om born utanom ekteskap 21. desember 1956 nr. 1 (opphevet).

bvl. – lov om barneverntjenester 17. juli 1992 nr. 100.

el. – lov om ekteskap 4. juli 1991 nr. 47.

ftrl. – lov om folketrygd 28. februar 1997 nr. 19.

innkrl. – lov om innkreving av underholdsbidrag mv. 29. april 2005 nr. 20.

mnskrl. – lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett 21 mai
1999 nr. 30.

- pasl. – lov om pasientrettigheter 2. juli 1999 nr. 63.
- phlsv – lov om psykisk helsevern 2. juli 1999 nr. 62.
- sl. – lov om skifte 21. februar 1930.
- strl. – Almindelig borgerlig straffelov 22. mai 1902 nr. 10.
- skl. – lov om skadeserstatning 13. juni 1969 nr. 26.
- tvangsl. – lov om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring 26. juni 1992 nr. 86.
- tlv. – lov om mekling og rettergang i sivile saker 17. juni 2005 nr. 90.
- tvml. – lov om rettergangsmåten for tvistemål 13. august 1915 nr. 6.
- vgml. – lov om vergemål for umyndige 22. april 1927 nr. 3.

Innhold

Forord.....	5
Forkortelser mv.....	7
§ 1. Oversikt	19
I. Lovstoffet	19
II. Rettsreglenes betydning.....	21
III. Hvem er barn – litt terminologi.....	22
IV. Økonomiske og ikke-økonomiske forhold	25
V. Barn født i ekteskap og barn født utenfor ekteskap – noen utviklingslinjer	26
VI. Noen faktiske forhold	30
VII. Foreldre og barn på det internasjonale plan.....	31
§ 2. Hvordan loven utpeker foreldrene	35
I. Noen utgangspunkter.....	35
II. Hvem som er barnets mor	38
III. Om hvordan faren pekes ut – barn født av en gift mor	39
IV. Farskapsspørsmålet når moren ikke er gift.....	41
1. Oversikt.....	41
2. Erkjennelse av farskap.....	42
3. Farskapsforelegg	44
4. Fastsettelse av farskapet ved dom.....	47
5. Nærmere om domstolsbehandlingen	48

V.	Assistert befruktning mv.....	52
1.	Oversikt.....	52
2.	Nærmere om assistert befruktning	54
3.	Særlig om eggdonasjon	55
4.	Sædgivers anonymitet	56
§ 3.	Endring av et etablert farskap	57
I.	Problemstillingene	57
II.	Litt om rettsutviklingen	59
1.	Tiden 1956–1997	59
2.	Lovendringene i 1997 og 2002.....	62
III.	Endring av farskapet ved enighet	63
IV.	Endring av farskap som følger av pater est-regelen, bl. § 3, eller erkjennelse, bl. § 4 – assistert befruktning	64
V.	Gjenåpning av saker avgjort ved rettskraftig dom	68
VI.	Noen oppsummerende vurderinger.....	70
VII.	Prejudisielle avgjørelser.....	73
VIII.	Slektskapssaker (nedstamningssaker)	75
§ 4.	Vilkårene for å avsi dom for farskap	78
I.	Oversikt.....	78
II.	DNA-analysen og dens betydning for farskapsspørsmålene	79
1.	DNA-analysen	79
2.	DNA-analysens betydning	83
III.	De materielle vilkår for farskap i bl. § 9 annet og tredje ledd....	84
1.	Utgangspunktet	84
2.	Det er bare en aktuell far	85
3.	Flere menn kan være far til barnet.....	89
IV.	Opphevelse av ektemannens farskap	94
§ 5.	Foreldreansvaret	97
I.	Oversikt.....	97
II.	Hvem som har foreldreansvaret	99

III. Foreldreansvarets innhold	102
IV. Nærmere om barnets medbestemmelsesrett	116
V. Nærmere om barnets selvbestemmelsesrett.....	120
§ 6. Foreldreansvaret, hvor barnet skal bo fast og omsorgen ved samlivsbrudd	129
I. Noen utgangspunkter.....	129
II. Saksbehandlingsregler	131
III. Hva avgjørelsen skal bygge på.....	138
IV. Særlig om felles foreldreansvar	157
V. Særlig om «delt bosted» – barnet skal bo fast hos begge	162
VI. Rettsstillingen til den som ikke har foreldreansvaret	165
VII. Endring av en avtale eller avgjørelse om foreldreansvaret m.v. .	166
§ 7. Samværsretten.....	169
I. Noen utgangspunkter.....	169
II. Samværsrettens omfang – «vanlig samværsrett»	172
III. Overgangsordninger	177
IV. Samværsrettens utøvelse	178
V. Nektelse av samværsrett.....	180
§ 8. Tvangsmidler.....	185
I. Behovet for tvangsmidler	185
II. Tvangsmidlene	186
III. Hva som kan danne grunnlag for tvangsfullbyrdelse (tvangsgrunnlaget)	188
IV. Nærmere om namsrettens kompetanse – «umulighet»	190
V. Straffesanksjoner mot unnlatelse av å overlate barnet til den som har foreldreansvaret	192
VI. Anerkjennelse og fullbyrdelse av utenlandske avgjørelser – barnebortføring	193

§ 9. Foreldrenes underholdsplikt mv.	198
I. Noen utgangspunkter	198
II. Hvordan bidraget fastsettes når foreldrene ikke bor sammen ...	200
III. Nærmere om fastsettelsen av bidraget når dette gjøres av bidragsfogden	203
1. De grunnleggende utgangspunkter	203
2. «Underholdskostnaden»	205
3. Inntektsfastsettelsen	205
4. Barnets inntekt	206
5. Bidragsevnevurderingen	207
6. Samværsfradraget	207
7. Delt bosted	209
8. Skjønnsmessig fastsettelse av bidraget	209
9. Tilleggsbidrag og maksimumsgrense for bidrag	209
10. «Særtilskott»	210
11. Oppsummering – bidragskalkulatoren	210
IV. Endring av bidraget	212
V. Midlertidige avgjørelser	213
VI. Tvangsfullbyrdelse av krav på bidrag	214
VII. Offentlige støtteordninger som kommer barnefamiliene til gode	214
VIII. Særlig om de ulike offentlige stønader til enslige forsørgere	215
IX. Tilbakesøking av bidrag når farskapet blir opphevet	217
§ 10. Innkreving og forskuttering av bidrag	219
I. Oversikt	219
II. Når innkreving skal skje	220
III. Forskutteringsreglene	221
IV. Nærmere om innkreivingsmåten	222
V. En av partene er bosatt i utlandet	222
§ 11. Offentlige inngrep i forholdet mellom foreldre og barn	224
I. Oversikt	224
II. Særlige tiltak	226

III. Opphevelse av omsorg	231
IV. Fratakelse av foreldreansvaret. Adopsjon	234
V. Særlige tiltak for barn med atferdsvansker	237
VI. Saksbehandlingen	239
Domsregister	240
Forskrift om fastsetjing og endring av fostringstilskot.....	245
Grunnlagstal for utrekning av fostringstilskot.....	252

§ 1. Oversikt

I. Lovstoffet

Reglene om de familierettslige forhold mellom barn og foreldre er gitt i lov om barn og foreldre (barnelova) 8. april 1981 nr. 7. Loven gjelder for alle barn uavhengig av foreldrenes ekteskapelige status. At reglene om forholdet mellom barn og foreldre skal være like – så langt det praktisk er mulig – for barn som er født av en gift mor og en ugift mor, står for oss i dag som en selvfølge. Men slik var det ikke tidligere. Barneloven avløste lov 21. desember 1956 nr. 9 om born i ekteskap og lov 21. desember 1956 nr. 10 om born utanom ekteskap, hvor regelverket mellom de to grupper av barn inneholdt betydelige forskjeller. Et annet trekk ved barneloven i forhold til eldre rett, var at den styrket barnets medbestemmelsesrett og selvbestemmelsesrett. Hensynet til barnet – «barnets beste» – har vært det grunnsyn lovgiveren har hatt ved utformingen av loven. Det skal ligge til grunn for de avgjørelser som treffes av så vel de som har foreldreansvaret, som de offentlige organer som skal ta standpunkt til konflikter mellom foreldre vedrørende barnet, bl. § 48.

Barneloven er etter 1981 endret en rekke ganger. De viktigste endringene skjedde ved lover 3. mars 1989 nr. 3, 13. juni 1997 nr. 97 (om morskap, farskap og foreldreansvar), 15. juni 2001 nr. 37 (nye regler for beregning av bidrag), 20. desember 2002 nr. 92 (om fastsettelse og endring av farskap), 20. juni 2003 nr. 40 (nye saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene mv.), 17. juni 2005 nr. 63 (felles foreldreansvar for samboende foreldre) og endringer i 2006, jf. prp. 103 bl.

Loven av 1981 – nedenfor kalt barneloven og forkortet bl. – er i første rekke en *privatrettslig* lov. Den regulerer de rettigheter og plikter som gjelder i forholdet mellom foreldre og barn, og hvordan foreldreskapet til barn rettslig sett blir

etablert. Barneloven gir følgelig ikke regler om barns rettsstilling i sin alminnelighet. Skal man studere hvordan samfunnet rettslig sett vurderer barns stilling, er det en lang rekke lover som kommer inn i bildet, og det er et vidt spektrum av spørsmål som oppstår. Her kan nevnes barnehave- og skolesektoren, og i videre perspektiv barns oppvekstvilkår i det hele. Barnelovutvalget hadde foreslått en bestemmelse (§ 64) om at offentlige myndigheter i sin politikk skulle legge vekt på å skape gode og harmoniske oppvekstvilkår for barn, NOU 1977: 35 s. 46. En slik regel ble imidlertid ikke tatt med i proposisjonen til barneloven fordi den hang nært sammen med spørsmålet om behovet for et barneombud – en institusjon som ble opprettet ved lov av 6. mars 1981 nr. 5. Ombudets oppgave er etter lovens § 3 å «fremme barns interesser overfor det offentlige og private, og skal følge med i utviklingen av barns oppvekstvilkår».

Vi har også annen lovgivning som må ses i sammenheng med barneloven, og som viser det nære samspillet mellom privatrettslige og sosialrettslige normer. Dette samspillet kommer særlig til syne på to områder: Lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 nr. 100 gir regler om det *offentliges barnevernoppgaver*. Lovens formål er å sikre at barn og ungdom som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg i rett tid, og å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår, bvl. § 1-1. For å nå disse målene er kommunene pålagt en lang rekke oppgaver, bvl. § 2-1, mens staten har det overordnede tilsyn med loven. De nærmere reglene her er gitt i lovens kapittel 2, hvor de statlige barnevernmyndigheters organisasjon, oppgaver og myndighet er regulert i bvl. §§ 2-2 og 2-3. Det er barneverntjenesten i den enkelte kommune som har det umiddelbare ansvaret for at lovens regler blir fulgt opp i praksis. I bvl. kapittel 3 er det gitt nærmere regler om hvilke tiltak som barneverntjenesten kan sette i verk. Ved mer alvorlige inngrep som omsorgsovertakelse og å frata foreldrene foreldreansvaret, er det fylkesnemnda som treffer avgjørelsen, se §§ 4-12 og 4-20. Fylkesnemnda kan også gi samtykke til adopsjon i foreldrenes sted, se nærmere nedenfor § 11. Videre er det naturlig å nevne samspillet mellom foreldrenes underholdsplikt overfor barna og de økonomiske støtte tiltak som særlig ytes av staten bl.a. gjennom folketrygden, se nærmere nedenfor § 9 V og VI. Det er i det hele ikke mulig å vurdere barnefamilienes økonomiske